

Ian Bremmer

konec volného trhu

Státní zásahy
a jejich politická
rizika

VYŠEHRA D

Kniha vychází
v roce 80. výročí založení
nakladatelství Vyšehrad
|1934–2014|

The End of the Free Market
Who Wins the War Between States and Corporations?
First published in 2010 by Portfolio, a member of Penguin Group (USA) Inc.
All rights reserved

Copyright © Ian Bremmer, 2010
Translation © Eva Křístková, 2014

ISBN 978-80-7429-172-2

OBSAH

Úvod	9
1. Vzestup nového systému	15
Francis Fukuyama: Konec dějin / 15 Nadnárodní hrozba / 22 Vzestup státního kapitalismu a budoucnost volného trhu / 25	
2. Stručná historie kapitalismu	31
Kapitalismus a politické volné trhy / 33 „Copak je po jméně?“ / 35 Merkantilismus / 37 Konec merkantilismu / 41 Merkantilismus a státní kapitalismus / 43	
3. Státní kapitalismus a jak vznikl	47
Tržní spektrum / 48 Zastánci volného trhu / 50 Zastánci státního kapitalismu / 54 Nástroje / 56 Státní ropné a plynárenské společnosti / 57 Zahraniční expanze / 62 Surovinový nacionalismus / 64 Nejen ropa / 66 Soukromí „národní šampioni“ / 67 Státní suverénní fondy / 70 První vlna – ropa jako zbraň / 77 Druhá vlna – rychle rostoucí trhy / 78 Třetí vlna – co s bohatstvím? / 80 Čtvrtá vlna – krize a příležitost / 81	
4. Státní kapitalismus ve světě	83
Saúdská Arábie / 85 Spojené arabské emiráty / 90 Egypt / 95 Alžírsko / 97 Ukrajina / 99 Rusko / 102 Indie / 109 Afrika / 112 Mexiko / 115 Brazílie / 117 Jihovýchodní Asie / 120 Čína / 122 Čínský státní kapitalismus dnes / 126 Státní kapitalismus doma / 130 Finanční krize / 134	
5. Výzva	137
Ekonomická výkonnost / 140 Protekcionismus / 144 Odtržení / 149 Hrozby / 153	

6. Řešení problémů	157
A teď špatné zprávy / 162 Klíč drží Čína / 165 Co je třeba dělat? / 167	
Soukromý sektor / 168 Směle orodujte za volné trhy / 169 Neuzavírejme	
se obchodu / 173 Neuzavírejme se investicím / 174 Neuzavírejme se při-	
stěhovalcům / 176 Obezřetné počínání / 177 Investujme dál do tvrdé	
moci / 179 Vzájemně zaručené ekonomické zničení 181	
Poděkování	183
Poznámky	187
Rejstřík	197

Jednoho pátečního odpoledne v květnu roku 2009 jsem obdržel mailem pozvání, abych se připojil ke skupině ekonomů a akademiků „za účelem výměny názorů na současnou finanční krizi“ s náměstkem čínského ministra zahraničí Che Ja-fejem. O týden později už jsem seděl v konferenčním sále čínského konzulátu na manhattanské 12. avenue přímo proti vysokému, přátelskému čínskému diplomatovi v dobře padnoucím černém obleku. Po krátkém formálním uvítání, proneseném v angličtině s lehkým cizím přízvukem, zahájil usměvavý náměstek ministra schůzku otázkou: „Když teď volný trh selhal, jaká bude podle vás úloha státu v ekonomice?“

Ta slova chvíli visela ve vzduchu. Diplomátův žertovně věcný tón i obludnost teze, kterou předestřel, mě takřka rozesmály. Včas jsem se ale ovládl, byť pochybuji, že by se ho mé veselí nějak dotklo. Jeho vřelost byla nelíčená, nicméně otázka, kterou nastolil, byla závažná – zběžný pohled na novinové titulky nabízel množství důkazů, jež mu do jisté míry dávaly za pravdu. Mnozíci se příznaky signalizující hrozbu zhroutilí finančního systému začali ekonomové vnímat už v roce 2007, nicméně teprve oznámení z 15. srpna 2008, že investiční banka Lehman Brothers požádala v souladu s článkem 11 amerického Zákona o bankrotu soud o ochranu před věřiteli, znamenalo hmatatelný důkaz toho, že historický rozsah finanční krize již nelze dál přehlížet. Během několika následujících dnů převzali vládní činitelé ve Washingtonu odpovědnost za veškeré rozhodování, které za běžných okolností spadá do působnosti finančních trhů, a těžiště ekonomické i finanční moci se přesunulo z finančních center do politického srdce Ameriky. Dne 3. října 2008 podepsal prezident George Bush ml. zákon, jímž spouštěl záchranný plán na stabilizaci ekonomiky (Emergency Economic Stabilization Act of 2008), který umožňoval čerpání prostředků ze sedmisetmiliardového stabilizačního

balíčku TARP (Troubled Assets Relief Program).^{*} Přibývalo důkazů, že dochází k celosvětové recesi. Počátkem roku 2009, kdy debata o stabilizačním balíčku nabírala na obrátkách, varoval nový americký prezident Barack Obama, že nebude-li Washington jednat rychle, může Amerika čelit opravdové katastrofě. Zákodáři tehdy zareagovali na jeho výzvu schválením záchranného balíčku ve výši 787 miliard dolarů.

Che Ja-fej trpělivě čekal na odpověď. „Banky očividně selhaly v autoregulaci, ale to ještě neznamená, že stát musí ekonomiku trvale kontrolovat,“ namítl jsem. Ačkoli chápu, proč by se ta představa mohla některým vrcholným politikům zamlouvat, pomyslel jsem si. Do debaty poté přispěli svými názory Robert Hormats z Goldman Sachs, Don Hanna z Citigroup, ekonom Nourie Roubini i další. Během následujících devadesáti minut jsme – moji američtí kolegové a já – vyrukovali se svými argumenty a pan Che zase předložil své. Každá strana si připsala na vrub určitý počet bodů a v některých případech jsme se dokonce i shodli, nicméně když schůzka skončila, bylo všem přítomným jasné, že jsme se přeli o konkrétních přednostech dvou zcela nesouměřitelných množin politických a ekonomických principů.

Tato neschopnost shodnout se na přiměřené roli státu ve fungování trhů, jíž býváme svědky i na setkáních mnohem zásadnějšího významu, která ve světě probíhají, je jedním ze symptomů hlubokých změn, jež se dotknou každého aspektu našeho života. Nejmarkantnějším důkazem nového směřování je posun od mezinárodních summitů za účasti hlav průmyslově vyspělých států skupiny G7, kde jsou všichni jednající stoupci kapitalismu volného trhu, k formátu G20, což samo o sobě svědčí o potřebě připustit k účasti na rozhovorech i státy, jako jsou Čína, Rusko, Saúdská Arábie, Indie a další, které se k volnému trhu staví poměrně skepticky. Skupina G7 byla irelevantní již na podzim 2008 a finanční krize definitivně učinila jasno v tom, že žádné mezinárodní uskupení, jež by zahrnovalo Kanadu a Itálii, ale vylučovalo Čínu a Indii, nemůže nabídnout věrohodná řešení nejpalčivějších mezinárodních problémů dneška. V listopadu 2008, kdy mnohé části světa zachvátila finanční panika, se vůdci G20 sešli ve Washingtonu s cílem dojednat funkční nouzové řešení. V dubnu 2009 se v Londýně setkali znovu, aby se pokusili dál vyjedná-

* Program státní pomoci finančnímu sektoru, v jehož rámci FED vykupoval od finančních institucí „toxické“ hypotéky a finanční deriváty. Pozn. překl.

vat. Dnes již žijeme ve světě G20 a kdykoli přijdou někteří představitelé demokracií, jež ctí princip volného trhu, s nějakou diagnózou, která říká, co je na globální ekonomice v nepořádku, a navrhnou řešení, narazí pokaždé na skeptický úsměv Che Ja-feje – i všech ostatních u jednacího stolu. Ti věří, že volný trh selhal a hlavní roli ve fungování národních ekonomik by měl nyní přebrat stát. To je zcela zásadní problém, který v příštích několika desetiletích nepochybně způsobí vážné těžkosti.

Jak se to mohlo stát? Copak konec studené války neznamenal definitivní vítězství kapitalismu a volného trhu? Dne 25. prosince 1991 pohlédl lehce oslněný Michail Gorbačov dlouze do objektivu jediné televizní kamery a oznámil svému národu, že žije v novém světě. Hrdý na to, že dovedl sovětský lid „k tržní ekonomice“, rezignoval na funkci sovětského prezidenta, složil papíry, které měl před sebou, a počkal, až mu asistenti dají znamení, že jsou kamery vypnuté. Šest dní nato přestal Sovětský svaz existovat. Do tří týdnů vyjel čínský vůdce Teng Siao-pching na své proslulé „jižní turné“, které dalo nový impuls tržním reformám v Číně, a během následujícího roku připustil potřebu trochy kapitalistického experimentování dokonce i Fidel Castro. Státy bývalé Varšavské smlouvy nastoupily cestu vedoucí ke členství v NATO a Evropské unii a vše nasvědčovalo tomu, že kapitalismus a volný trh jednou provždy zvítězily.

Jak ovšem zjistili v průběhu 90. let Rusové, cesta od plánovaného hospodářství k tržní ekonomice a kapitalismu může být dlouhá a strastiplná. Nástupce státu, který byl zvyklý rozhodovat o tom, jaké zboží a v jakém množství se bude vyrábět a kolik za ně kupující zaplatí, se najednou ocitl v pozici organizátora největšího rozprodeje nemovitého majetku v dějinách. Chytří (a mnohdy bezohlední) kapitáni průmyslu zbohatli doslova přes noc do té míry, že nastolili otázku, kdo vlastně v Rusku vládne. Prostí občané, kteří se jen horko těžko přizpůsobovali a často museli bojovat o holé přežití, zažívali nepředstavitelnou míru korupce, zmatků a chaosu. Toto nebyl žádný „smíšený kapitalismus“, jaký dnes vidíme ve Spojených státech nebo v Evropě. Byl to klasický kapitalismus volné soutěže, kdy je možné úplně všechno a kde trhům vládnou ti, kteří z nich dovedou vytěžit nejvíc. Není tedy divu, že když se Boris Jelcin chystal v roce 1999 na odpočinek, sílila v ruské veřejnosti stále zjevněji poptávka po návratu k „právu a pořádku“. Příslušníci armády a bezpečnostních složek, vedení bývalým důstojníkem KGB jménem Vladimir Putin, byli připraveni jí vyhovět.

Není to však jen případ Ruska. Pád komunismu nevedl automaticky k vítězství kapitalismu a tržního hospodářství, protože neskoncoval s autoritářskými režimy. Čínští vládní činitelé sledovali kolaps Sovětského svazu i následné dramatické dění v Rusku, jako by na tom záviselo jejich vlastní přežití, a odnesli si z tohoto vývoje důležitá ponaučení. Za prvé si uvědomili, že nepodaří-li se čínské komunistické straně zajistit svému lidu prosperitu, budou její dny sečteny. Za druhé pochopili, že trvalý hospodářský růst nelze jednoduše nadekretovat. Čína a její komunistická strana mohou vzkvétat jedině tehdy, dojde-li k uvolnění ducha podnikavosti a inovačního potenciálu obrovské čínské populace. Čína zkrátka potřebovala vstoupit na trh. A za třetí, členům strany svítlo, že jakmile bude tento růstový potenciál nastartován, nezbude jim už nic jiného než stůj co stůj hájit jednou vydobytý politicko-mocenský monopol, a to tak, že se postarají, aby co největší díl bohatství generovaného trhu kontroloval stát.

Není to však pouze čínský příběh. Vstupovat prostřednictvím tržního hospodářství do mezinárodní konkurence se naučily autoritářské vlády všude na světě. Vědí, že pokud by rozhodování o vítězích a poražených vzešlých z procesu ekonomického růstu ponechaly pouze na tržních silách, riskovaly by, že velcí hráči disponující obrovskými majetky svého bohatství dříve nebo později využijí k podkopání jejich moci. S vědomím, že plánované hospodářství je odsouzeno k zániku, avšak v obavě, že skutečně volný trh se vymkne jejich kontrole, vynalezli autoritáři něco zbrusu nového: státní kapitalismus. V tomto systému využívají vlády různých států vlastněných společností, jejichž prostřednictvím profitují ze zdrojů, jež pokládají za rodinné stříbro, a současně vytvářejí a udržují velké množství pracovních míst. Přes vybrané soukromé společnosti pak ovládají často celá průmyslová odvětví. Kontrolují i tzv. suverénní fondy (sovereign wealth funds), kam investují přebytečnou hotovost s cílem maximalizovat zisky státu. Ve všech těchto případech využívá stát trhu k tvorbě bohatství, s nímž poté nakládá, jak jeho představitelé uznají za vhodné. Základní motivace přitom není primárně *ekonomická* (maximalizace růstu), nýbrž vždy *politická* (maximalizace moci státu a šancí jeho vedení na přežití). Jde sice o určitou formu kapitalismu, ale takového, ve kterém se stát chová jako dominantní ekonomický hráč a trhů využívá přednostně k dosažení politických cílů.

K objasnění rozdílu mezi sovětským plánovaným hospodářstvím a různými formami státního kapitalismu můžeme použít přirovnání

k fotbalovému utkání. Plánované hospodářství je hra, v níž o konečném skóre rozhoduje stát. Musí tudíž zajistit, aby všichni hráči, rozhodčí i diváci hráli předem určené role. Je to mnohem spíše dohodnutá partie než sportovní utkání. Naproti tomu postsovětský kapitalismus je krvavý sport s minimem pravidel a s rozhodčími, kteří prosazují mnohdy zcela protichůdné zájmy diváků, kteří si na výsledek vsadili nejvíc. Nejsilnější vítězí a všichni ostatní trápí. Tržní kapitalismus je přitom hra, kde mají rozhodčí dohlížet na respektování dohodnutých pravidel a hráči hrát v podmínkách skutečné soutěže. Jediným úkolem vlády je zajistit, aby byla pravidla nastavena efektivně a spravedlivě. Je to samozřejmě ideál, o jehož naplnění ale usiluje většina politiků v USA i v Evropě. Státní kapitalismus je naopak zápas, v němž má vláda pod kontrolou většinu rozhodčích i dostatečný počet hráčů, aby výrazně zvýšila svoji šanci usměrnit výsledek podle vlastních představ. Divákům sice omezená míra konkurence přinese občas jakýs takýs prospěch, ale stát manipuluje hru do té míry, že jím favorizovaní hráči mají vše potřebné k dosažení drtivého vítězství.

Kniha, kterou držíte v ruce, pojednává o vzniku této nové odnože kapitalismu a o tom, jakou hrozbu představuje pro volný trh i pro budoucnost globální ekonomiky. Hlavními aktéry jsou zde lidé, kteří vládnou v Číně, Rusku a v arabských emirátech okolo Perského zálivu. Jak ovšem ještě uvidíme, zjevný úspěch tohoto nového modelu už stačil zaujmout i mnoho dalších imitátorů ve většině zemí rozvojového světa. Je to příběh ohromujícího comebacku, jaký v první dekádě nového století zaznamenaly státní majetek, státní investice a státní vlastnictví. Vlády zmiňovaných zemí kontrolují klíčová odvětví domácích ekonomik. Ropné společnosti v jejich vlastnictví dnes ovládají tři čtvrtiny světových zásob ropy. V letecké a lodní dopravě, v energetice, ve zbrojním průmyslu, telekomunikacích, metalurgii, těžbě a zpracování nerostů, v petrochemii i dalších průmyslových odvětvích využívají k intervencím na světových trzích své favorizované soukromé i státní společnosti. Disponují obrovskými investičními fondy, které se rychle proměnily v životně důležité zdroje kapitálu.

První kapitola této knihy pojednává o tom, jak k tomu všemu došlo, druhá předkládá stručné dějiny kapitalismu, jež umožňují odhalit kořeny vznikajícího konfliktu, třetí vysvětluje, jak státní kapitalismus funguje, čtvrtá objasňuje, jak a proč se k němu vlády v řadě různých zemí uchylují

(se zvláštním důrazem na Čínu, Rusko, Saúdskou Arábii a Spojené arabské emiráty), pátá zkoumá, proč státní kapitalismus ohrožuje volný trh i budoucnost světového hospodářství, a šestá podrobně analyzuje, co s tím vším mohou dělat ti, kdo věří v kapitalismus volné soutěže a tržní hospodářství.

Stručná historie kapitalismu

Abychom pochopili, proč se tak mnohé vlády uchylují právě k té formě kapitalismu, v níž dominuje stát, a proč tento trend ohrožuje volný trh i budoucnost globální ekonomiky, musíme se blíže podívat na kapitalismus jako takový. Konzervativní filozof Kenneth Minogue, který se zabýval politikou, definoval svého času kapitalismus jako „to, co lidé dělají, když je necháte být“. Je to úsloví, které dokonale vystihuje svobodu i osobní nasazení, jež si mnozí z nás představí, pomyslí-li na ekonomický systém, který jako jediný prokázal v průběhu věků schopnost generovat udržitelnou prosperitu. Kapitalismus ovšem nabývá mnoha různých podob a svoboda je relativní pojem. Pro naše účely stačí říct, že kapitalismus znamená využívání bohatství k tvorbě dalšího bohatství, což je dost široká definice, aby se do ní vešly jak kapitalismus volné soutěže, tak kapitalismus státní. Stručně řečeno, v kapitalistickém ekonomickém řádu se většina výrobních prostředků – práce, půda i kapitál – nachází v soukromých rukách. Měřitelným a všeobecně používaným prostředkem směny jsou peníze. Jednotlivci i soukromé instituce sami rozhodují o tom, co koupit a kolik za to dát, co udělat a kolik za to chtít, kolik ušetřit a kolik investovat. Úhrn všech těchto rozhodnutí formuje trhy a udržuje je v chodu. Nicméně i tato širší (byť zjednodušená) definice skýtá prostor pro rozdíly – odchylky, které jsou dány rozsahem vládních zásahů do rozhodování jednotlivých subjektů.

Ti, kdo věří v kapitalismus volné soutěže, tvrdí, že stát by si měl hledět svého a nechat prodávající prodávat a kupující nakupovat. Kromě dohledu nad dodržováním smluv a ochrany majetkových práv umožňují vlády fungování kapitalismu tím, že mu jdou z cesty. Adam Smith, často citovaný otec moderního kapitalismu, se ve svém díle *Pojednání o podstatě a původu bohatství národů* (1776) rozepisoval o nezamýšleném prospěchu, jaký společnost má ze ziskuchtivosti každého jednotlivce:

Zaměří-li člověk své snažení tak, aby jeho výtvořiny měly co nejvyšší hodnotu, sleduje tím pouze vlastní prospěch a v tomto konání je, stejně jako v mnoha jiných případech, veden neviditelnou rukou trhu směrem, který možná původně ani nezamýšlel.¹

Někteří jedinci, kteří studují Smithovy spisy, ovšem mohou toto tvrzení interpretovat i s přihlédnutím k jeho staršímu dílu, *Teorii mravních citů* (1759), kde Smith říká:

V přirozenosti (člověka) je očividně cosi, co v něm probouzí zájem o blaho druhých a činí je pro něj potřebným, ačkoli z něho nic nemá.²

Zastánci čistého kapitalismu tvrdí, že aby mohla „neviditelná ruka“ působit svým kouzlem, musí dostat volnost – a že jakákoli snaha vlády její aktivity korigovat může trhy jen zatěžovat a zkruslit jejich přirozené fungování. Jiní ovšem namítají, že uvedená pasáž o morálce a schopnosti člověka vcítit se do situace druhých naopak dokazuje, že Smith by mnohé z dogmatu skalních stoupců liberalismu, ospravedlňovaného jeho jménem, nepochybně zavrhl. Každopádně kapitalismus v čistě podobě v reálném světě nikdy neexistoval a jen ideologicky nejzarputilejší ekonomičtí anarchisté věří, že by měl. Trhy nemohou uspokojit všechny lidské potřeby a strach a ziskuchtivost už se postarají, že nikdy nebudou fungovat dokonale. Navíc žádný subjekt vstupující do tržních vztahů nemá k dispozici úplné informace.

Trhy nezačaly selhávat teprve s nástupem globální recese v roce 2009, se zhroutením bank v roce 2008, se zamrznutím úvěrů v roce 2007, s krizí založen a spořitelna v 80. letech³ a dokonce ani s krachem na newyorské burze v roce 1929. Ti, kdo v roce 1720 investovali jmění do Tichomořské společnosti (South Sea Company) a stali se obětmi iracionální spekulativní mánie, kterou vyvolal monopol této společnosti na obchod s Jižní Amerikou, by si ušetřili nemálo trápení, kdyby se poučili z tulipánového šílenství, jež v roce 1637 zachvátilo Nizozemí.⁴ Každé zhroutení trhu vždy vede k dočasnému vzepětí horečných aktivit, za nimiž stojí snaha vlád zajistit, aby se něco takového už nikdy nestalo. Proto se role státu umožňujícího existenci moderního kapitalismu neomezuje pouze na poskytování sociální bezpečnostní sítě. Dokonce i v Americe, domovské zemi tolika zastánců volného trhu, se od vlády očekává, že bude hrát

roli arbitra, zajistí, aby hráči dodržovali pravidla, poslouží jako věřitel i garant poslední instance a poskytne občanům veřejné služby, jako jsou obrana státu, fungující trestně právní systém, veřejné školství, ochrana životního prostředí, zdravotní pojištění pro starší a nemajetné občany, řízení letového provozu či pomoc v případě živelných katastrof. Tyto služby jsou pro blaho společnosti příliš důležité, než aby mohly být svěřeny do soukromých rukou.

Kombinace tržního hospodářství a omezených vládních zásahů vytváří „smíšenou“ kapitalistickou ekonomiku. Od konce druhé světové války je to mezi průmyslově vyspělými státy převládající model, jehož vliv se po pádu komunistického bloku před dvaceti lety rozšířil do celého světa. Nicméně i v rámci této jedné kategorie kapitalismu existují rozdíly, neboť některé státy se v domácí ekonomice angažují mnohem důrazněji a adresněji než jiné. Přesto všechny systémy smíšeného kapitalismu sdílejí společnou víru v zásadu, že prosperitu může dlouhodobě zajistit pouze volný trh, a stát by se tudíž nikdy neměl stát dominantním ekonomickým hráčem. Státní kapitalismus je tomuto přesvědčení přímou výzvou.

KAPITALISMUS A POLITICKÉ VOLNÉ TRHY

Nikoli náhodou vydal Adam Smith své *Pojednání o bohatství národů* v témže roce, kdy američtí otcové zakladatelé podepsali Deklaraci nezávislosti na Británii. Hnutí, které německý filozof 18. století Immanuel Kant nazval osvícenstvím, podnítilo lidi všeho druhu, aby se dožadovali všech možných svobod – ekonomických i politických: osvobození od kněží, od pánů i králů. Moderní kapitalismus se začal rodit poté, co průmyslová revoluce proměnila ekonomiky států, vyvázala je ze závislosti na manuální práci a nasměrovala je k dynamičtějším modelům založeným na mechanizovaném zemědělství a strojní výrobě. Vynálezy a postupy průmyslové revoluce (například masové zaměstnávání v továrnách) se rychle rozšířily po celé Evropě, v jejích koloniích i ve Spojených státech a nebývalým způsobem posílily kreativitu i výkon ekonomik. Na rozvoji domácího hospodářství bylo upřímně zainteresováno víc lidí než kdy dříve. Podíl na rodícím se bohatství (jakkoli skromný) zároveň přiměl široký okruh občanů požadovat lepší vládu a vzrůstající se elity na obou stranách Atlantiku začaly trvat na tom, že platí-li daně, mají

nárok i na politické zastoupení. Na takové požadavky, které umožňovaly prosazení pokročilejší společenské smlouvy mezi vládci a ovládanými, autokraté přistupovali jen neradi. Volební právo se nicméně postupně rozšiřovalo. V průběhu 19. století vytvářel hospodářský rozvoj předpoklady pro vznik ideologicky vyhraněných politických stran a hnutí usilujících o sociální reformy, které by zrušily otroctví, zavedly standardy upravující pracovní podmínky, schválily zákony týkající se práce dětí a vytvořily rámcové programy všeobecného základního vzdělání a zdravotní péče pro široké vrstvy lidu. Ve 20. století pak ekonomický rozvoj podnítl poptávku po politických právech žen, zastoupení pracujících v odborech a kolektivním vyjednávání, jakož i po skoncování s různými formami diskriminace.

Politologové, ekonomové i sociologové tento trend v kolébkách moderního kapitalismu v Evropě a Americe časem zaznamenali a dospěli k závěru, že volné trhy přinášejí větší prosperitu, prosperita je předpokladem vzniku střední třídy a střední třída požaduje lepší vládu. „Lepší vláda“ znamenala otevřenější vládu – právo občanů vědět mnohem víc o tom, co jimi volení zastupitelé dělají, a činit je za to odpovědnými u volebních urn a dokonce i před soudem. Transparentnost a odpovědnost byly pro fungování volných trhů klíčové. Základní ekonomické svobody, které jsou podstatou kapitalismu, se staly principiálně neodmyslitelné od svobod politických. V jádru obou tkví přesvědčení, že žádný člověk ani instituce nemohou uplatňovat svá práva na úkor někoho jiného. Tato práva si nelze vypůjčit od vlády a stát není oprávněn je zrušit. Trh zboží a služeb potřebuje ke svému rozkvětu trh myšlenek. Jinými slovy, volné trhy v ekonomické sféře fungují nejlépe v podpůrném prostředí volných trhů ve sféře politické, neboť plnohodnotné uplatňování ekonomické svobody závisí na svobodném přístupu veřejnosti k informacím, na fungujícím právním řádu a existenci sdělovacích prostředků, které jsou na vládě nezávislé, jakož i na svobodě projevu a shromažďování, na co nejširším přístupu k vyššímu vzdělání a na možnosti volně se pohybovat i podnikat.

S tím ovšem zastánci státního kapitalismu nesouhlasí.

„COPAK JE PO JMÉNĚ?“

Pojem *státní kapitalismus* se sice dosud zcela neujal, ale úplně nový není. Svůj debut zaznamenal pravděpodobně v srpnu roku 1896 v projevu Wilhelma Liebknechta, zakladatele německé sociální demokracie. Než po bolševické revoluci v říjnu 1917 nabyl na nesporném geopolitickém významu marxismus, býval předmětem zdánlivě nekonečných a plamenných vnitrostranických debat. Někteří, jako například sám Liebknecht, tvrdě burcovali proti polovičatým krokům těch, kdo neodsuzovali kapitalismus dost důrazně. Liebknecht ujišťoval socialistický kongres v Paříži, že „nikdo neprokázal jasněji než já, že státní socialismus je ve skutečnosti státní kapitalismus.“⁵ Tvrdil, že nestačí, když stát pouze převezme výrobní prostředky. Musí proletariátu předat i politickou moc. Když v roce 1922 po vzniku Sovětského svazu získal marxismus reálnou mocenskou základnu, začala být tato diskuse opravdu žhavá.

Ve 20. letech byl Liebknecht už dávno mrtvý, nicméně jeho argumenty získávaly mezi některými příslušníky bolševické elity znovu na síle. „Rozpoutali jsme revoluci ve jménu dělnické třídy,“ prohlašovali. „Pokud má teď naše hospodářství řídit stát, nestalo se jen to, že dělnická třída dostala nové pány?“ Právě tehdy vstoupil pojem *státní kapitalismus* poprvé do obecného povědomí – jako výraz pro zneužití moci, který razili ti, jež znepokojovalo, že bolševici nejsou dost komunističtí. V roce 1922 zaznamenal jeho užívání rakouský ekonom Ludwig von Mises, pozdější ikona liberalismu, a kritizoval jej:

Socialistické hnutí se usilovně snaží zavádět stále nová pojmenování pro svůj ideálně budovaný stát. Každý vyčpělý název je rychle nahrazován jiným, který probouzí naděje v definitivní vyřešení neřešitelného problému socialismu – dokud se neukáže, že s výjimkou názvu se nezměnilo vůbec nic. Nejnovějším pojmem je „státní kapitalismus“.⁶

V roce 1934 označil Lev Trockij sovětský experiment za „zrazenou revoluci“ a varoval, že státní kapitalismus „má tu výhodu, že nikdo přesně neví, co to vlastně je“. A tvrdil, že právě v něm „tkví tajemství sovětského režimu“.⁷ Tato debata probíhala po celou dobu Stalinových čístek i za druhé světové války, avšak mimo komunistické struktury jí nikdo nevěnoval pozornost. Obrat *státní kapitalismus* se znovu objevil

v podobě novinového titulku, když sovětský vůdce Nikita Chruščov v únoru 1956 ve svém proslulém projevu odsoudil Stalina. Tehdy také začal narůstat rozkol mezi Nikitou Chruščovem a čínským komunistickým vůdcem Mao Ce-tungem, který stále razantněji prosazoval vedoucí úlohu Číny ve světě. Od roku 1956 do konce 70. let čínská komunistická strana pojmu *státní kapitalismus* často užívala v podobném smyslu jako Liebknecht a Trockij – aby poplivala ty, kdo praktikovali nedokonalou formu socialismu. Ironií osudu je, že po tomto termínu dnes sahá i úzká skupina maoistů z řídnoucích řad stoupenců tvrdé linie, když zatracuje čínské ekonomické reformy posledních třiceti let.

Tento pojem si ale vypůjčili i někteří přesvědčení kapitalisté, aby na socialismus zaútočili z přesně opačných pozic. Žák Ludwiga von Misese Murray Rothbard jím označoval nacistický způsob řízení německého meziválečného hospodářství, fašistickou vládu v Itálii ve 30. letech i poválečné ekonomiky států sovětského bloku. Pro Rothbarda byl státní kapitalismus ekonomickým ekvivalentem politické tyranie – vynálezem, který může přežít jen v totalitních režimech. Tvrdil, že klasický kapitalismus, jehož základem je volný trh, se má ke státnímu kapitalismu jako „svobodná vzájemná výměna“ k „loupeži pod namířenou zbraní“. Kapitalismus volné soutěže považoval za efektivní a samonosnou síť drobných směn zboží a služeb vycházejících ze svobodné vůle jednotlivých subjektů včetně práva kupujícího na odmítnutí další výměny, pokud jej ta první neuspokojila. Veškerá zdanění byla podle něj „čistá a nefalšovaná zlodějna“. Předpověděl nevyhnutelné sebezničení centrálně plánovaného hospodářství a hlásal, že kapitalismus je „jediný mravný a zdaleka nejproduktivnější systém (a) v industriální éře pro lidstvo i jediný schůdný“.⁸

Ve světě volného obchodu je pojem *státní kapitalismus* vedle Rothbardova výkladu průběžně vysvětlován ještě třemi dalšími způsoby. Za prvé bývá používán k charakteristice systému, v němž vláda dovoluje soukromým firmám, aby monopolizovaly celá průmyslová odvětví. Lidé, kteří v Americe koncem 19. století vybudovali gigantické soukromé monopoly (či téměř monopoly) v ropném průmyslu, lodní a železniční dopravě, bankovníctví i telegrafních službách, udržovali těsné kontakty s vysokými vládními úředníky ve Washingtonu. Tímto způsobem nashromáždili obrovské bohatství například Carnegieové, Rockefellerové, Vanderbiltové, J. P. Morgan a další. Odpor ke státům protežovaným monopolům posléze vyvrcholil antimonopolními zákony, z nichž většina platí v té či oné podobě dodnes.

Za druhé bývá tento pojem používán k vystižení toho, jak během válečných konfliktů zasahují do tržního hospodářství samy vlády. Mnohé přední německé, francouzské i britské firmy zůstaly po vypuknutí I. světové války v soukromých rukách, nicméně jak se konflikt, o němž zprvu všichni předpokládali, že brzy skončí, protahoval a měnil se v nákladný pat, museli vládní činitelé přistoupit k centrálnímu plánování ve velkém. Vojensko-průmyslovému komplexu, jak toto odvětví nazval v roce 1961 odstupující prezident Dwight Eisenhower, mobilizace státních zdrojů za II. světové války prospěla.⁹ Obranu územní integrity státu zajišťují všechny vlády včetně těch, které vládnou v zemích s relativně volným trhem.* Za tím účelem vytvářejí prostor pro trh, jehož garantem je stát a na němž si soukromé společnosti specializující se na vojenskou techniku mohou vybudovat privilegované postavení, které konkurenční prostředí deformuje. Bezpečnostní opatření, jež mnohé z technologií spjatých s obranou zařazují do kategorie „tajné“ a kvůli kterým musí mnozí zaměstnanci soukromého sektoru podstupovat zdoluhavé bezpečnostní prověrky, prakticky znemožňují, aby na tento trh vstoupily menší firmy.

Za třetí může státní kapitalismus odkazovat na situace, kdy z rozhodnutí vládních činitelů zůstávají v tržních ekonomikách některá odvětví v rukou státu. Než Margaret Thatcherová zprivatizovala dlouhý seznam velkých státních společností, nacházely se British Airways, British Gas, British Steel, British Telecom a British Petroleum, jakož i velké loděnice, vodárny a elektrárny, řízení letového provozu, část jaderné energetiky i uhelných elektráren a dokonce i Rolls-Royce ve vlastnictví státu. Ani Margaret Thatcherová si však nedovolila zprivatizovat britské státní zdravotnictví, které je s více než patnácti miliony jmen na výplatních listinách největším zaměstnavatelem v Evropě.

MERKANTILISMUS

Kdyby pád Berlínské zdi opravdu znamenal definitivní triumf demokracie a tržního hospodářství, pojem *státní kapitalismus* by tiše zmizel ze scény. Dnes však toto sousloví nabylo zřetelně nového významu, který

* I v Kostarice, která nemá armádu, spravuje vláda ministerstvo veřejné bezpečnosti, které dohlíží na domobranu, což je zvláštní odnož policejních sil zaměřujících se na potírání obchodu s drogami a dalších zločinů. Ministerstvo odpovídá i za hájení svrchovanosti země.

bude pro mezinárodní politiku i globální ekonomiku v průběhu příštího desetiletí nanejvýš důležitý. Tato kniha definuje státní kapitalismus 21. století jako „systém, ve kterém stát přejal roli vůdčího ekonomického hráče a využívá trhu primárně k politickým cílům“. Abychom opravdu pochopili kořeny tohoto fenoménu, bude užitečné podívat se v krátkosti na jeho předchozí verzi – tu, jež do ekonomického života vnesla revoluci a téměř po tři století definovala vládnoucí společenský řád.

Merkantilismus je hospodářský nacionalismus, jehož cílem je budování bohatého a mocného státu.¹⁰ Od začátku 16. do konce 18. století to byl převládající globální ekonomický model. V tomto systému sahaly vlády k regulacím, aby ve svých rukou shromáždily moc a bohatství na úkor všech ostatních států. Merkantilismus v postfeudální Evropě vycházel ze dvou mylných předpokladů. Za prvé merkantilisté věřili, že bohatství státu je totožné se sumou peněz a jiných cenin, jež tento stát obhospodařuje. Ve zmiňovaném období byly nejčastěji uznávaným měřítkem bohatství drahé kovy, zvláště zlato. Jak napsal Adam Smith, nejvěhlasnější kritik tohoto systému, merkantilismus byl založen na „obecně rozšířeném omylu, který si pletl peníze s bohatstvím“, což vedlo k závěru, že jakékoli navýšení peněžních zásob, zvláště zlata nebo stříbra, učiní každého majetnějším. Za druhé merkantilisté soudili, že celkový objem světového bohatství – a tudíž i objem mezinárodního obchodu – je konstantní. Byli přesvědčeni, že koláč se nezvětší, a úspěch tedy spočíval v tom, zajistit si ho co největší kus. Obchod se provozoval jako hra s nulovým součtem, a protože jedna země mohla získat pouze na úkor jiné, bylo obchodním stykům souzeno plodit konflikty.

Tyto dvě domněnky vedly k jedinému, dominantnímu cíli každého státu: nahromadit na základě kladné obchodní bilance co nejvíce drahých kovů. Maximalizace vývozu a minimalizace dovozu se staly doslova článkem víry. Metou bylo ovládnout obchod prostřednictvím velkých monopolů namnoze řízených a kontrolovaných státními úředníky, skrze zámořské trhy, jimž se říkalo korunní kolonie a jež měly zakázáno samostatně obchodovat s jinými subjekty, a prostřednictvím řady protekcionistických opatření, jako byla ochranná cla na dovoz, zvláště na hotové výrobky. Doma vlády podporovaly myšlenku soběstačnosti státu jako obrany před závislostí na potenciálně nepřátelských cizincích. Obzvláštní péči pak věnovaly domácím odvětvím vyrábějícím zboží denní potřeby, jako byly oděvy, svíčky a potraviny.

Merkantilismus byl mnohem spíš kapitalistický než marxistický, protože vycházel ze základní lidské potřeby hromadit majetek a usilovat tak o zajištění. Zlatý meč a štít měly učinit stát bohatším, méně zranitelným a mocnějším. Ti, kdo na rozrůstající se byrokracii potřebné ke správě takového systému vydělávali, začali časem projevovat zájem o posilování vlastní moci a privilegií. Korporátní stát byl stále dražší, přinášel s sebou vyšší a vyšší daně, větší neklid i nejistotu a prohlubující se závislost na byrokracii. Ti nejbohatší a nejmocnější příslušníci podnikatelské vrstvy usilovali o to, zachovat si své státem garantované konkurenční výhody, a navazovali proto spojenectví s vysoce postavenými úředníky, jejichž aktivity se rozrostly o vzájemně výhodné prosazování trvale expandující sítě státních regulací.

K čemu taková péče o zlato? Zjevná alternativa neexistovala. Svět neměl žádnou mezinárodně uznávanou globální rezervní měnu. Národní měny byly stěží směnitelné. Zato všude, kam se merkantilisté vypravili – dokonce i mezi příslušníky těch nejprimitivnějších pospolitostí –, naráželi na všeobecnou fascinaci drahými kovy. Stručně řečeno, evropští merkantilisté bohatli dvěma způsoby: vytvářením kladné obchodní bilance (kdy více zlata přibývá, než ubývá) a dobýváním území, kde mohli objevit nové rezervy. Tato druhá možnost se stala mocným impulzem k financování objevných plaveb. Dobrodružné podniky placené ze soukromých zdrojů, jako byla cesta kupce Marka Pola, postupně ustoupily státem podporovaným projektům vedeným průzkumníky-objeviteli jako Kolumbus, Vasco da Gama, John Cabot či Magalhaes – muži, kteří měli za úkol najít nové obchodní trasy a pomoci svým dobrodincům získat nové bohatství, v některých případech i nová teritoria. Zisk takových území znamenal přínos v podobě zásob surovin, z nichž se vyrábělo zboží na vývoz, směňované za zlato. Ozbrojené střety o obchodní trasy a kolonie se staly nevyhnutelnými.¹¹ Stejně tak transatlantické otroctví. Bytníci byrokracie, kolonialismus a ostrá konkurence na poli obchodu vyvolávaly konflikty. Ve snaze mařit snahy konkurentů vytvářet kladnou obchodní bilanci zavedly merkantilistické vlády cla, daně a kvóty na veškeré dovážené zboží, zvláště na hotové výrobky, a zároveň všemožnými subwencemi, slevami na daních a udělováním monopolů podporovali zájmy svých vývozců. Panovníci dávali stavět stále větší nákladní lodě, které měly vozit víc a více zboží s nižšími náklady. Zvětšovala se i doprovodná plavidla, jež tyto lodě ochraňovala. Rozpočty bobtnaly a čas od času bylo

třeba uvalit ještě vyšší daně. Námořní flotily jako symbol politické moci se staly prakticky stejně důležité jako armády.

Ve světě obchodu vládly monopoly. Králové a královny udělovali omezenému počtu vybraných společností *patenty* – výsadní práva jednat jejich jménem. Na samém prahu 17. století došlo v rozmezí dvou let k založení britské i nizozemské Východoindické společnosti. Byly to ryze soukromé podniky vydávající vlastní akcie a řízené správní radou, jejíž členové pocházeli z řad akcionářů. Tyto společnosti ale zároveň plnily vládní úkoly, požívaly značných výhod, staly se partnery politických i podnikatelských elit a v podstatě je lze považovat za první příklady „chráněnců státu“ podporovaných vládou. Po vzoru těchto průkopníků založily podobné společnosti disponující obchodními monopoly i Dánsko, Švédsko a Francie, nicméně jejich protějšky z Británie a Nizozemí byly mnohem úspěšnější. Po většinu 17. století platila nizozemská Východoindická společnost svým akcionářům roční dividendy v rozmezí 10 až 60 procent hodnoty jejich vkladu. Po šest desetiletí byla hlavním hybatelem dění v sérii nizozemsko-španělských válek, v jejichž průběhu nakonec vytlačila Portugalce (Portugalsko bylo tehdy součástí Španělska) z většiny dnešní Indonésie i z pobřežních oblastí Indie a zajistila si monopol na obchod s kořením. V roce 1652 založila první evropskou osadu v jižní Africe. Tatáž společnost také objevila a osídlila oblast dnešního New Yorku, který se – než jej postoupila Britům – nazýval Nový Amsterdam.¹²

Britská Východoindická společnost byla ještě úspěšnější. Vláda Olivera Cromwella jí v roce 1657 propůjčila monopol na obchod s Indií¹³ a společnost se na více než jedno století stala prakticky neomezeným vládcem většiny subkontinentu. Vydřžovala si vlastní správní aparát, pořádkové síly i flotilu, která občas bývala větší než britské královské námořnictvo. Když v roce 1784 v Indii formálně převzala moc britská vláda, jmenovala prvním generálním guvernérem ředitele Východoindické společnosti Warrena Hastingse a na dalších padesát let přenesla na společnost některé vládní i vojenské pravomoci. Britská Východoindická společnost rovněž vlastnila monopol na obchod s Čínou a v roce 1819 koupila Singapur. Pokud se objevili obchodní konkurenti, rozdrtila je nebo koupila.

Vládnoucí elity tyto společnosti podporovaly. Britské obchodní zákony z druhé poloviny 17. století (známé též jako zákony o moře-

plavbě) ustanovovaly, že přepravu zboží mezi Anglií a jejími koloniemi mohou zajišťovat pouze anglické lodě s převážně anglickými posádkami. Veškerý koloniální obchod se zeměmi mimo britské impérium musel napřed procházet britskými přístavy, kde se za určité komodity jako cukr, indigo, rýže či tabák mělo platit clo. Tyto zákony přímo přispěly k více než sto let trvajícím anglicko-nizozemským válkám, které propukly rok poté, co první z těchto zákonů Holanďany prakticky vyřadil z přepravy veškerého zboží, jež bylo předmětem obchodu s Anglií a jejím vzrůstajícím se impériem. Tyto zákony rovněž zasely sémě vzpoury v řadách obyvatel amerických kolonií, protože kolonisty nutily kupovat relativně drahý cukr z britské „Západní Indie“, a co je ještě známější, udělovaly Východoindické společnosti monopol na bezcelní dovoz čaje. Pro samotnou Anglii nicméně tyto zákony jisté pozitivní účinky měly: ba i Adam Smith vyzdvihoval jejich význam pro zrod Británie jako vojenské a ekonomické supervelmoci, neboť prohlubovaly potřebu budování obrovského obchodního loďstva a silné námořní flotily, která by je chránila.¹⁴

A co sami obchodníci? Podle svého vlastního mínění to byli nesentimentální realisté a v jistých údobích se dokonce považovali za válečníky na frontových liniích velkého celonárodního úsilí o zabezpečení většího podílu na světovém bohatství. Někteří tvrdili, že primitivním národům přinášejí Boha, civilizaci a modernitu. Mnozí z nich se pyšnili svým nově nabytým bohatstvím a stavěli si honosné domy plné pokladů dovezených z nejuvzdálenějších koutů světa. Ti nejuspěšnější využívali svého politického vlivu a osobních konexí k usměrňování věcí ve svůj prospěch.

Tito lidé byli prvními státními kapitalisty.

KONEC MERKANTILISMU

Existuje několik příčin, proč začal merkantilismus koncem 18. století zacházet na úbytě. Jak se stávala doprava po souši i po moři stále dosažitelnější a běžnější, přicházely vlády na to, že dovoz některých výrobků sice mohou zakázat, ale jejich hromadnému pašování už zabránit nedokážou. A jak politickou moc postupně získával stále širší okruh občanů, bylo den ze dne obtížnější uhájít lukrativní monopoly před těmi (včetně některých politiků), kteří se na nich hodlali podílet. Průmyslová revoluce nakonec v bezprecedentním měřítku zmechanizovala výrobu a prudce

zvýšila výrobní potenciál společnosti. Ze všech těchto důvodů bylo stále patrnější, že časem budou vlády moci kontrolovat toky zboží v mnohem menší míře.

Koncem 18. století se merkantilismus dostal pod palbu Adama Smitha, Davida Huma a dalších.¹⁵ Doveden do logických důsledků není merkantilismus trvale udržitelný, volal stále hlasitější sbor kritiků. Svět, kde každý vyváží a nikdo nedováží, prostě nemůže existovat. Smith argumentoval tím, že výrobci nemohou donekonečna spoléhat na systém, který podvádí spotřebitele, protože jim upírá možnost výběru. Tvrdil, že vyprodukuje-li každý jednotlivec či stát určité výrobky v rámci svých komparativních výhod a umožní, aby specializace a konkurence vedly k produkci lepších výrobků s nižšími náklady, mohou nakonec na obchodu vydělat všichni, kdo na něm budou participovat. Smith, Hume i další vzdělanci se rovněž vysmáli tvrzení, že zvýšení peněžní zásoby státu obohacuje celou společnost. Vysvětlili, že země, která hromadí zlato, ho nakonec bude mít tolik, že jeho cena v poměru k ostatnímu zboží poklesne – a že státy, jež zlato nemají, si nemohou dovolit nakupovat zboží, které chtějí bohaté národy exportovat.

Systém nezankl všude najednou. Jako první se v 19. století zbavila merkantilismu Británie a stala se předním světovým stoupencem volného trhu a svobodného obchodu. Jiné státy včetně Bismarckova Německa a Spojených států za ní zaostávaly. Abraham Lincoln, který se názorově opíral o filozofická východiska Alexandra Hamiltona*,¹⁶ jenž merkantilismus podporoval, často obhajoval americký protekcionismus.¹⁷ Období po válce Severu proti Jihu v 60. letech 19. století se v USA vyznačovalo existencí obchodních bariér a domácích monopolů. Koncem 19. a počátkem 20. století však Spojené státy nasedly na vlnu volného trhu, předstihly všechny ostatní země a vybudovaly (stále ještě) nejsilnější ekonomiku světa. V průběhu předešlého století se Amerika více než kterákoli jiná velká ekonomika na světě držela v blízkosti té části ekonomického spektra, již dominuje volný trh, třebaže právě státní zásahy řadě amerických vlád pomohly přestát nejhorší excesy tržního hospodářství počínaje Velkou hospodářskou krizí ve 30. letech až po finanční krizi z roku 2008.

Nicméně žádná z lidnatých zemí světa nepřijala ani v časech svého největšího hospodářského rozkvětu čistou formu klasického kapitalismu.

* Alexandr Hamilton (1755–1804), první americký ministr financí. Pozn. překl.

Všechny přistoupily na nějakou podobu regulovaného tržního hospodářství. Dnes se veškerá diskuse točí kolem relativních předností keynesiánského názoru, který říká, že zvýšení státních výdajů a snížení úrokových sazeb stimuluje poptávku, minimalizuje nezaměstnanost a pošramocené ekonomice navrácí přirozenou rovnováhu. John Maynard Keynes ovšem ve skutečnosti některé aspekty merkantilismu schvaloval. Tvrdil například, že přebytek obchodní bilance může povzbudit růst poptávky a rozhojnit bohatství státu.¹⁸ Jen málo západních ekonomů dnes věří, že merkantilismus má nějakou budoucnost, ale prvky tohoto systému nás provázejí dál a státní kapitalismus jim vdechl nový život.

MERKANTILISMUS A STÁTNÍ KAPITALISMUS

Státní kapitalismus není pouhým merkantilismem 21. století. Věřit, že objem globální ekonomiky je pevně daný a zisk jednoho státu nutně znamená ztrátu jiného, by znamenalo zaspát dvě století růstu. Podle Světové obchodní organizace (World Trade Organization, WTO) „statistická data svědčí o jasné spojitosti mezi volnějším obchodem a hospodářským růstem... Liberální obchodní politika – taková, jež připouští neomezený pohyb zboží i služeb – zostřuje konkurenci, motivuje k inovacím a vede k úspěchu.“¹⁹ Dnes už nikdo odpovědný v kterékoli průmyslově vyspělé zemi o schopnosti obchodu a investic přinášet prosperitu nepochybuje. Když finanční krize na Západě vyvolala celosvětovou recesi, sešli se v dubnu 2009 čelní představitelé G20 v Londýně, aby jednali o tom, jak v zájmu zvrácení nepříznivého trendu spolupracovat. Dokonce i prezident Číny a Ruska, Chu Ťin-tchao a Dmitrij Medveděv, podepsali po následném letním summitu komuniké, ve kterém se uvádí: „Za půl stoletím rostoucí prosperity stál růst světového obchodu. Nebudeme opakovat historické chyby spočívající v protekcionismu předchozích let.“

Ponechme stranou různá prohlášení a podívejme se na čísla. Podle Světové obchodní organizace se objem obchodovaného zboží zvýšil z 59 miliard v roce 1948 na 13,62 bilionů dolarů v roce 2007. Více než polovina tohoto růstu připadá na období po roce 2000, přičemž hodnota obchodovaných služeb se v témž období více než zdvojnásobila. Hospodářský růst bude vždy cyklický a nerovnoměrný, nicméně tyto statistiky zřetelně odrážejí změny v globální politice. Po hromadném zhroucení

plánovaného hospodářství koncem 80. let se bývalé komunistické a další rychle rostoucí trhy začaly plněji začleňovat do globální ekonomiky. Jen v roce 1995 vzrostl objem světového obchodu téměř o dvacet procent a v roce 2004 dokonce o více než dvacet procent. Podíl Číny na světovém obchodu se od začátku čínských tržních reformů koncem 70. let zvýšil zhruba desetkrát z přibližných 0,7 % na 7,7 %. Ekonomický růst v zemích s rychle rostoucími trhy a jejich export snížily za posledních šedesát let celkový podíl Ameriky na globálním exportním trhu o polovinu z 28 % přibližně na 14 %.²⁰ Jinými slovy, v uplynulých letech přijalo kapitalismus mnoho dalších zemí světa a většina mezinárodních finančních institucí tuto změnu reflektuje.²¹

Merkantilismus je mrtvý, ale jeho vliv se projevuje dál. Vlády znovu zasahují do svých ekonomik, aby prosazovaly deklarované národní zájmy, a našly si mnohem sofistikovanější a účinnější způsoby, jak protekcionismus uplatňovat. Dokonce i státy považované za největší stoupence liberalizace a volného trhu odmítají ve věci obzvláště citlivých obchodních otázek ustoupit. Evropská unie, největší světový obchodní blok, dál používá dovozní kvóty, aby své zemědělcům ochránila před přílivem zboží, které by si spotřebitelé mohli koupit levněji z rozvojových zemí.²² Zemědělská politika Evropské unie je svým způsobem dědictvím krajního nedostatku potravin ve válečných dobách. Místní zemědělci a místní potraviny jsou ještě i po desetiletích mocným symbolem národních tradic. Zemědělské subvence a cla dnes představují přes čtyřicet procent výdajů Evropské unie – na odvětví, které zaměstnává méně než pět procent obyvatelstva. Kdykoli Evropané prohlásí, že rozvojové země by měly liberalizovat své obchodní praktiky, vlády těchto států často namítnou, že jejich „potravinová bezpečnost“ je ve větším ohrožení než v kterékoli bohaté ekonomice světa, a protekcionismus lze tudíž očekávat. Vlády, jež přijaly za svůj státní kapitalismus – i ty, které ho v budoucnu s největší pravděpodobností přijmou –, takto argumentují, aby ospravedlnily vládní intervence a obhájily přednosti svého modelu hospodářství. Právě zde však skýtají dějiny merkantilismu poučení pro dnešní globální ekonomiku i směr, jakým by se měla ubírat. Stoupenci tržního hospodářství tvrdí, že konkurence a obchod přinášejí prosperitu nejen doma, ale slouží zároveň i obecnému blahu. Představitelé zemí, které se rozhodly pro státní kapitalismus, využívají trhů tak jako merkantilisté především k posilování moci státu. Mají-li si vybrat mezi ochra-

nou práv jednotlivců, efektivitou výroby a zásadou, že spotřebitel má mít na výběr, a dosahováním politických cílů, vyberou si vždy to druhé. Argumentují tím, že nezávisí-li politické přežití na této volbě dnes, zítra by tomu mohlo být jinak.

Finanční krize na Západě a globální recese vytvořily situaci, která vážně ohrožuje politickou stabilitu v Číně. A jak zareagovala její ústřední vláda? Čínští představitelé si uvědomili, že hospodářský pokles v Americe, Evropě i v Japonsku připravil čínské výrobce o některé z jejich největších zákazníků, a nasměřovali podstatnou část stimulačního balíčku ve výši 586 miliard dolarů na podporu exportních odvětví. Globální recese už mezitím donutila mnoho čínských výrobců zastavit produkci a propustit zaměstnance na ulici. Subvence měly zabránit dalšímu uzavírání provozů – a minimalizovat riziko, že miliony nových nezaměstnaných, migrujících dělníků, vyvolají občanské nepokoje, jež ohrozí politickou stabilitu státu. To za prvé. Za druhé, stejně jako merkantilismus usiloval všemi prostředky o udržení kladné obchodní bilance, přišla čínská vláda na různé finty, jak omezovat dovoz často právě prostřednictvím skrytých forem protekcionismu, jimiž chrání privilegované firmy a usměrňuje kapitálové toky. Za třetí, tak jako merkantilisté hromadili zlato, manipuluje čínské vedení s domácí měnou, aby podpořilo vývoz a zvýšilo objem devizových rezerv – hotovosti, kterou lze použít k prosazování čínských zájmů ve světě. Merkantilisté spoléhali na to, že suroviny potřebné k dalšímu rozvoji jim poskytnou kolonie. Čínská zahraniční politika 21. století se snaží zajistit si dlouhodobě zásoby ropy, zemního plynu, kovů, nerostů i dalších komodit potřebných k zabezpečení trvalé čínské expanze, domácí prosperity i udržení politického kapitálu čínské komunistické strany.

Politicky spříznění moderní merkantilisté v předních státně kapitalistických ekonomikách světa – v Číně, Rusku a Saúdské Arábii – těží z těsných vazeb s institucemi (jako je čínská komunistická strana či saúdskoarabská královská rodina) nebo s jednotlivci (jako je Vladimir Putin a jeho politická klika). Tito mocní podnikatelé pohodlně působí v zemích, kde jsou zákony nastaveny a platí tak, aby chránily vládcé na úkor ovládaných. Ochota zmíněných kapitánů průmyslu jednat jako nástroje státní moci jim zajišťuje oficiální ochranu před jejich rivaly doma i v zahraničí. V případě společností vlastněných státem nejsou vlády žádnými obyčejnými akcionáři. Pouhá hrozba, že mohou kdykoli

změnit pravidla hry, odrazuje konkurenty od toho, aby se jim postavili. Největší státní společnosti ani soukromí chráněnci vlád možná nikdy nebudou mít tak obrovský vliv, jakým disponovala britská či nizozemská Východoindická společnost, ale sdílejí s nimi mnohé výhody.

Ze státního kapitalismu se zkrátka stal velký byznys – s vážnými důsledky pro mezinárodní politiku i globální ekonomiku. Následující kapitola podrobně vysvětlí, jak tento systém vlastně funguje.

Státní kapitalismus a jak vznikl

Hlavním znakem této krize je návrat státu, konec ideologie bezmoci veřejnosti.

Francouzský prezident Nicolas Sarkozy, 8. ledna 2009¹

Státní kapitalismus je systém, ve kterém trhy ovládá stát usilující primárně o politický zisk. Předěl mezi státně kapitalistickými zeměmi a těmi s tržním hospodářstvím nebývá vždy zřetelný. Neexistuje žádná železná opona, která by obě strany rozdělovala do protilehlých táborů. V každé zemi na této planetě dochází jak k vládním zásahům do ekonomiky, tak i k určité míře zbožní výměny, která probíhá mimo dosah státu. Hospodářství žádného státu není buď ryze státně kapitalistické, nebo čistě tržní a míra vládních zásahů se navíc v každé zemi průběžně mění. Mezi jednotlivými ekonomikami nicméně existují zásadní rozdíly v tom, do jaké míry místní vlády regulují podnikatelské aktivity domácích subjektů a nakolik mohou svůj vliv rozšiřovat.

Následující schéma nám pomůže zasadit státní kapitalismus do konkrétního rámce. Znázorňuje to, co bychom mohli nazvat „tržní spektrum“. Na jeho protilehlých koncích se nacházejí ideologické extrémy se zcela opačným pojetím úlohy státu v ekonomice. Na levém okraji máme utopický komunismus s absolutně nulovými tržními aktivitami. Je to hra, v níž mají rozhodčí zcela pod kontrolou každý krok kteréhokoli z hráčů. Tento extrém nikdy nenastal, protože i v těch nejrestriktivnějších režimech existuje černý trh vytvářející nabídku, jež se snaží vyhovět poptávce. Na pravém okraji spektra je naopak utopický liberalismus, kterému někteří říkají anarcho-kapitalismus. Tento extrém nepředpokládá vůbec žádnou vládu ani jinou autoritu schopnou řídit, regulovat nebo jakýmkoli způsobem zasahovat do fungování trhů. Je to hra zcela bez rozhodčích.

TRŽNÍ SPEKTRUM

Mezi těmito extrémy se nachází reálný svět skutečných forem kapitalismu, jež zahrnují jak plánované ekonomiky se striktně omezenými tržními aktivitami (jakou dnes najdeme na Kubě) na levé straně spektra, tak i tržní ekonomiky s minimem vládních zásahů (jako tomu bylo v Americe na konci 19. století) na straně pravé. V tomto užším spektru najdeme systémy, které se liší především mírou vládních zásahů do ekonomiky. Všechny, dokonce i ty nejpřísněji řízené, ale připouštějí nějaké tržní aktivity. Ekonomika každé země světa leží kdesi na této škále.

Podle čeho poznáme, do které části tržního spektra ta která země spadá? Několik málo upozornění. Za prvé, tento model je velmi zjednodušený. Předkládáme jej pouze proto, abychom ukázali, jak široké kontury má základní téma této knihy. Za druhé, ať už je místo kterékoli země v rámci tržního spektra kdekoli, jde o pouhou momentku pořízenou v určitém dějinném okamžiku. Každá země je trvale v pohybu a osciluje na této škále sem a tam – byť některé země zaznamenávají mnohem razantnější a frekventovanější výkyvy než jiné. Finanční krize, následná recese a prezidentské i kongresové volby v roce 2008 vnesly do americké ekonomiky větší přímé vládní zásahy – kyvadlo se zhlouplo zprava doleva. Politické tahanice kolem této problematiky nabývají ve Spojených státech často podoby sporu o daně. Republikáni se obvykle dožadují nižšího zdanění a menšího rozsahu vládního angažmá s tím, že spotřebitelé dokážou své peníze vynakládat mnohem účelněji než vláda. Demokraté ovšem namítají, že soukromý sektor by sám o sobě nikdy společnosti nezajistil spolehlivé a vysoce kvalitní veřejné služby za přijatelné ceny – například vzdělání pro chudé nebo zdravotní péči o starší spoluobčany.

Úrok USA vlevo byl nicméně relativně krotký, neboť Obamova administrativa strávila většinu roku 2009 handrkováním s politickými i ekonomickými silami, jež omezují možnost kteréhokoli amerického prezidenta prosadit v systému fungujících brzd a protiváh podstatnější

změny. Chceme-li vidět mnohem razantnější zhroupení po škále tržního spektra, podívejme se na přechod Ruska od komunismu 80. let ke kapitalistickému chaosu let devadesátých anebo na čínský experiment s vytvořením „zvláštních obchodních zón“ koncem 70. a v průběhu 80. let minulého století – na pokusy s kapitalismem svým rozsahem sice nevelké, ale s obrovskými výsledky, takže byly nakonec rozšířeny na většinu země. Čínská komunistická strana, jejíž moc zdaleka nepodléhá takovým omezením, jaká musí přijmout americký prezident, učinila v posledních třiceti letech důležitý posun doprava – ačkoli jak ještě uvidíme, ochota čínského vedení zajít v tomto směru příliš daleko má své meze.

V uplynulých třech desetiletích docházelo k mnohem masivnějšímu pohybu doprava nežli doleva. Většina bývalých komunistických států východní Evropy se posunula natolik vpravo, že vyhověla požadavkům na zavedení tržního hospodářství, jež bylo podmínkou jejich členství v Evropské unii. Země jako Indie, Brazílie, Turecko, Jižní Korea a Jižní Afrika zprivatizovaly v devadesátých letech minulého století celá odvětví svých ekonomik, jež původně řídil stát, a v zájmu posílení svobodné soutěže omezily i regulace, subvence a monopolní praktiky. Odklon doprava zaznamenaly rovněž mnohé rozvojové země, které ve snaze získat přístup k půjčkám a úvěrům vyšly vstříc požadavkům Světové banky a Mezinárodního měnového fondu, aby seškrtnaly vládní rozpočty, deregulovaly ekonomiky a provedly další tržní reformy. Éře velkých vlád udělili poslední pomazání i teoreticky nejlevicovější politici jako Bill Clinton a Tony Blair, když podpořili ekonomickou liberalizaci, proti níž se jako mladí vymezovali.

Přesný bod, který by odděloval státní kapitalisty od zastánců volného trhu, neexistuje. Obecně řečeno tvoří levou část tržního spektra většinou státy, v nichž jsou vlády v postavení hlavního ekonomického hráče, zatímco na pravé straně najdeme země s jasnými právními limity, kam až může sahát pravomoc státu regulovat soukromé společnosti a investory. V ekonomikách většiny zemí jsou přítomny prvky obou modelů. Vlády Spojených států, Německa, Číny i Saúdské Arábie všechny více či méně přísně regulují některá odvětví svých hospodářství. Vcelku platí, že na firmu zabývající se prodejem obuvi se bude vztahovat mnohem méně vládních nařízení než na společnost, která podniká v oblasti zdravotnictví. Tržní spektrum však může pomoci pochopit, s jakou pravděpodobností role té které vlády v ekonomice posílí a jak velký podíl na světovém hospodářství mohou nakonec státní kapitalisté mít.

REJSTŘÍK

- Abdalláh, saúdskoarabský král 85n, 88n, 164, 193, 197, 199, 201
- Abú Dhabí 28, 73–75, 90–93, 140
- Abu Dhabi Investment Authority 73, 76, 93
- Abu Dhabi Investment Council 93
- Abu Dhabi National Oil Company 58, 93
- Abu Dhabi: Oil and Beyond (Davidson) 95
- Afghánistán 138, 144m, 152, 170
- Afrika 16, 18, 19, 404962, 67, 70, 84, 96n, 112–114, 128, 151, 153n, 164, 172n, 180
- Africký národní kongres (ACN) 84, 112, 114
- Agtmael, Antoine van 24, 184
- Achmetov, Rinat 101
- Alcatel 175
- Alžírsko 59, 61n, 75n, 97–99, 121, 128, 146
- Al-Kájda 86
- Alrosa 104
- al-Saúd, Valíd ibn Talál 88
- anarcho-kapitalismus (utopický liberalismus) 47, 157
- Andropov, Jurij 137
- anglicko-nizozemské války 41
- Angola 59, 62, 67, 71, 128
- ArcelorMittal 107
- Argentina 115, 121, 128, 164, asijská finanční krize 120n
- Austrálie 51, 71, 73, 76, 81, 121
- Aviation Industries of China (AVIC) 69
- Bahrajn 74, 85
- Bank of America 95
- Barma 17, 62, 128
- Beckham, David 91
- Bělorusko 17, 138
- berlínský letecký most 139
- Berlusconi, Silvio 164
- Bin Laden Group 88
- Bin Ládin, Usáma 86
- Blackstone Group 74
- Blair, Tony 49
- Bloomberg, agentura 27
- Bolívie 71, 115
- bolševická revoluce 35
- Buteflika, Abdal Aziz 97n
- Butrus-Ghálí, Júsuf 95
- Brazílie 25, 27, 49, 71, 78-80, 117–119, 127, 138, 139n, 156, 165, 173
- Britská Východoindická společnost 40, 46
- britské obchodní zákony 40
- British Petroleum 37, 58
- British Steel 37, 69
- Brown, Gordon 164
- bublina dot.com 181
- Bumiputerové 69, 121
- Bush, George W. 9, 51, 83, 134, 150, 175
- Calderón, Felipe 116, 164
- Camara, Músa Dadis 153
- Castro, Fidel 11, 15, 22, 64
- CDO 50
- Citigroup 10, 74, 89, 93, 156
- cla 25, 38n, 41, 44, 113, 145n
- Clinton, Bill 49, 151, 161
- Clintonová, Hillary 161
- Coca-Cola 26, 131n
- Commercial International Merchant Bankers (CIMB) 121

- Companhia Vale do Rio Doce 26
 Conté, Lansana 153
 Correa, Ratael 15
- Čao C'-jang 122, 124
 Čemezov, Sergej 104
 Čchen Jün 124
 Čchen Kuo-t'ün 133n
 Čchu Jao-pang 124
 Čína 10–16, 18n, 25, 27n, 30, 36, 43–45, 49, 55–58, 62, 67, 69–72, 74, 78–82, 103, 111, 118–143, 150–162, 164–167, 170, 174–182
 Čínská investiční společnost 74
 Čínská komunistická strana 12, 21, 36, 45, 49, 64, 113, 126, 132, 135
 Čínská národní banka 27
 Čínská státní offshoreová společnost 75, 175
 Čínská státní rozvodná síť 67
 Čínská rozvojová banka 67, 119
 Čínská zemědělská banka 67, 127
 Ču Žung-t'i 125
 Ču Sin-li 131
- Daimler/Chrysler 24
 Dánsko 53, 139
 Davidson, Christopher 95
 vyhlášení nezávislosti 98, 138
 demokracie 11, 15–22, 83n, 112, 116, 140, 146, 148, 155, 161, 171
 Demokratická strana, USA 48, 169n
 Děripaska, Oleg 106
 deriváty 10
 Deutsche Bank 75
 diktatura 15–19, 160
 dirigismus 54
 dluhopisy 70n, 92, 129, 155, 175, 178
 dohody o směně úvěrového selhání (credit default swaps) 50
 Dongfeng Motor Corporation 67
 dovozní kvóty 25, 39, 44, 123, 145
 Dubai Ports World 93, 154, 175
 Dubaj 28, 71, 74, 90–94
 Džasír, Muhammad 89
- Economist Intelligence Unit 17
 Egypt 81, 95–97, 140, 162, Eisenhower, Dwight 37
 Ekvádor 15, 65, 115, 128
 Endiama 67
 Erdogan, Recep Tayyip 164
 Eskom 112n
 Evropská komise 20, 172
 Evropská unie 18n, 44, 80, 99, 137n, 164, 172
 ExxonMobil 58, 168
 Ezz, Ahmad 96
- Facebook 19
 Farúk, egyptský král 95
 Federální antimonopolní úřad 102
 Fernándezová de Kirchner 164
Financial Times 181
 finanční krize 9n, 16, 27, 42–45, 48, 50, 54, 67, 72, 74n, 89–92, 96, 104, 109, 114, 118, 119–122, 134–136, 140–144, 148–153, 162, 164, 167
 Finsko 53
 Formosa Public Group 24
 Francie 18, 21, 23, 37, 40, 47, 53n, 61, 65, 74, 79, 97n, 133, 139, 147, 164, 171n, 175
 Freedom House 17
 Fukuyama, Francis 15n
- G20 10n, 20, 43, 147, 164
 Gándhiová, Indira 78, 109
 García Linera, Álvaro 66
 Gazprom 26, 58, 63, 65, 103n, 143, 155
 Gruzie 66, 138, 172, 180
 Giuliani, Rudolph 88
 Glass-Steagallův zákon 50
 globalizace 15–18, 21, 27, 30, 97, 112, 116, 132, 138, 148, 162, 167n, 171, 176
 globální přímé zahraniční investice 26
 Goldman Sachs 10, 79
- Hamilton, Alexander 42
 Hanna, Don 10
 Harper, Stephen 164
 Hastings, Warren 40
 hedgeové fondy 50, 75n
 Hoover, Herbert 146
 Hormats, Robert 10

- Hospodářské město krále Abdaláha 85
 HSBC 93
 Hume, David 42
 hurikán Katrina 83
 Husajn, Saddám 22
 Hutchinson Whampoa 23
 hyperkapitalismus 51
 Hyundai 24, 68
- Chalífa ibn Saíd al Nahaján, šejch 73,
 90–94
 Chávez, Hugo 15, 22, 60, 64, 66, 83, 117
 Chayefsky, Paddy 23
 Che Ja-fej 9–11
 Check Point Software 176
 Chile 73, 128, 184
 China Mobile 27
 Chodorkovskij, Michail 103
 Christian Science Monitor 157
 Chruščov, Nikita 36
 Chu Ťin-tchao 43, 164
- Island 53, 172
 imigrace 172, 176
 Indie 10, 15n, 25, 27n, 40n, 49, 57, 69,
 71, 78–84, 109–112, 116, 121, 137,
 139n, 151n, 155n, 159–166, 173
 — pětileté plány 110, 118
 Indonésie 16, 24, 40, 120, 164, 173,
 Institucionální revoluční strana (PRI) 78,
 116
 internet 18–21, 132, 139, 161, 167, 172
 irácko-iránská válka 60
 Irák 16n, 138, 170
 Írán 18n, 37, 45, 52, 55, 58, 60, 62, 66,
 80, 98, 122n, 128, 152, 155, 165, 170,
 176, 180
 Irsko 22
 Itálie 10, 36, 79, 147, 164
 Ivanov, Sergej 104
 Izrael 24, 77n, 89, 176,
- Janukovič, Viktor 99n
 Japonsko 17, 23n, 27n, 45, 51–53, 68,
 70, 79, 81, 89, 108, 125, 135, 138, 150,
 156, 164, 169, 176
 Jednotná malajská národní organizace
 (UMNO) 121
- Jelcin, Boris 11, 16, 102
 Jihoafrická republika 16, 84, 112–114,
 164, 173
 Jihoafrické odborové svazy 114
 Jižní Korea 24, 49, 71, 68, 73, 76, 78, 164,
 173
 jomkipurská vláka 77
 jüan 177n
 Jugoslávie 165
 Jukos 103n
 Juščenko, Viktor 100
- Kanada 10, 25, 51, 69, 128, 146n, 164,
 Kant, Immanuel 33
 Kao Si-čching
 kapitalismus *passim*
 Katar 71, 76, 85, 173
 Kazachstán 65, 67, 76, 111, 128
Keiretsu 68
 Kemerovská oblast 107
 Keynes, John Meynard 43
 keynesiánství 43
 Khazanah National 121
 Kingdom Holding Company 88
 Kleinová, Naomi 22
 Kobaladze, Jurij 105
 komunismus 12, 15n, 25, 30, 33, 35n,
 44n, 47n, 55, 66, 81, 99–101, 108, 110,
 120, 122, 124, 126, 137, 143, 146, 151,
 157–160
 Kostarika 37
 Kovykta, ložisko zemního plynu 65
 krach akciových trhů (1929) 32, 146
 krize spořitelny a záložen 32
 Kuba 15, 17, 48, 128, 160
 kubánská raketová krize 139
 Kučma, Leonid 100
 Kudrin, Alexej 104
 Kuvajt 71n, 74, 76, 85, 156
 Kuwait Investment Company 71n, 156
 Kuwait Petroleum Corporation 58
- Labouristická strana, Británie 169
 Latinská Amerika 16, 59, 80, 115, 117,
 120, 151
 Lehman Brothers 9
 Lenin, Vladimír 158
 Li Pcheng 124

- Li Sien-lung 56
 Libye 59, 71, 75n
 Lidová osvobozenécká armáda (PLA) 138
 Liebknecht, Wilhelm 35
 Lincoln, Abraham 42
 Lou Ťi-wej 130
 Lula da Silva, Luiz Inácio 67, 118n, 164
- Maersk 53
 Magnitogorsk Metallurgical Combine 69
 Mahathir, Muhammad 121
 Maktúm, Muhammad ibn Rašíd al 90–92
 Malajsie 58, 69, 84, 120n, 178
 Mandela, Nelson 112
 Mao Ce-tung 15, 36, 122, 124n, 130
 Marx, Karl 15, 35, 39, 158
 marxismus 35
 McCain, John 51, 178
 McDonald's 23
 Medveděv, Dmitrij 43, 81, 103, 108, 143, 164
 merkantilismus 37–44, 139, 145
 Merkelová, Angela 164
 Merrill Lynch 156
 Mexiko 28, 56, 73, 78, 84, 115n
 Ministerstvo obrany USA 137
 Mezinárodní měnový fond 19, 49, 70–75, 77, 154, 161, 165
 Mezinárodní soudní dvůr 19
 Minogue, Kenneth 31
 Mises, Ludwig von 35n
 MITI 39, 41, 68
 Mitsubishi 24, 65, 68
 Mitsui 67n
 Mitterrand, Francois 54
 monopoly 16, 32, 36, 38–42, 49, 63–65, 68, 78, 103n, 109, 115, 117, 132, 144, 164
 Morgan Stanley 74n
 Mosambik 121
 Mubadala Development Company 94
 Mubárak, Džamál 95–97
 Muhjí ad-Dín, Mahmúd 95
- nadnárodní korporace 19, 22–27, 29, 57–65, 77, 87, 89n, 96, 100, 107, 130, 136, 140, 148, 151, 153, 156, 164, 168n
 Nahaján, chalífa ibn Saíd al 73, 91n
 Nahaján, Muhammad ibn Saiíd al 91
 Náměstí nebeského míru (Tchien-an-men) 16, 19, 124, 165
 národní stát 15, 17n, 21–23, 27, 160
 Násir, Džamál 95
 NATO 11, 20, 137, 144, 152, 180
 Nazíf, Ahmad 95
 Nehrú, Džavaharlál 78, 109
 Německo 21, 27, 35, 37, 42, 49, 79, 147, 164, 169, 172
 nemovitosti 50, 71
Network (film) 22
 Nizozemí 21, 32, 40n, 46, 77
 Nizozemská Východoindická společnost 40n, 46
 nová hospodářská politika 69, 121
 New World Development Company 24
New York Times 132
 Niger 62, 75, 114n, 128
 Nigérie 59, 62, 111, 114, 128, 173
 Nigérijské státní ropná společnost (NNPC) 114
 Nikkei, akciový trh 53
 NIOC 58, 60n
No Logo (N. Kleinová) 22
 Norilsk Nickel 69, 104
 Norsk Hydro 65
 Norsko 17, 53, 57, 61, 64n, 72n, 76, 80, 172
- Obama, Barack 10, 48, 51, 53, 103, 134, 144n, 148, 150, 152, 159, 161, 164, 170n, 179
 ocel 66, 68n, 96, 96, 100n, 104, 107, 112, 131, 133, 135
 Occidental Petroleum 65
 odtržení od dolaru 150, 155
 Ohmae Kenichi 17
 Olayan Group 88
 olympijské hry 19, 21, 105, 131, 133, 139
 OPEC 23, 62, 66, 77n, 114, 127n
 Oranžová revoluce 100
 Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (OECD) 111
 Organizace spojených národů (OSN) 20, 53, 60, 95,
 otroctví 34, 39
 outsourcing 21

- Pákistán 16, 24
 Paulson, Henry 134
 Péguy, Charles 83
 Pemex 115
 penzijní fondy 72, 76, 80, 166
 Peter G. Peterson Institute for International
 Economics 75
 Petrobras 26, 58, 61, 118n
 Petro China 26n
 Petróleos de Venezuela 60, 83, 115
 Petronas 58, 61, 121
 plyn 27, 29, 45, 54, 56–66, 70, 72, 80,
 96–104, 110n, 114, 118, 120n, 126n,
 141, 143, 155, 158, 163, 169, 174, 180
 Polsko 24, 162
 Portugalsko 40
 privatizace 25, 37, 49, 53n, 69n, 96,
 98–101, 110, 117, 133, 142, 158, 160,
 172
 Program rekonstrukce a rozvoje (1994)
 112
 Program růstu, zaměstnanosti a redistribu-
 ce (GEAR) 113
 protekcionismus 25, 42–45, 89, 132,
 144–149, 163, 169, 170, 172, 174
 průmyslová revoluce 33, 41, 171
 Putin, Vladimír 11, 16, 45, 55, 101–108,
 161, 174

 Razak, Nadžib 121
 Razak, Nazir 121
 Reagan, Ronald 25
 Ribráb, Issád 98
 Renault 147
 Republikánská strana (USA) 48, 51, 56,
 170, 175
 Revenue Regulation Fund 75n
 ropa 13, 25, 27, 29, 45, 58–67, 70, 72n,
 77n, 80–93, 97n, 103n, 106, 109,
 114–121, 127–129, 152, 155, 169, 174,
 180
 Ropná a plynárenská společnost (Oil and
 Natural Gas Corporation, ONGC) 111
 ropná krize 112
 Rosněft 26, 103n
 Rothbard, Murray N. 36, 157
 Rovníková Guinea 128, 153n
 Royal Dutch Shell 58

 Rudd, Kevin 164
 Rusko 10–14, 16–22, 26, 28, 43, 45, 49,
 50, 55n, 58n, 63–66, 70n, 75n, 78–84,
 87, 99–111, 118, 120, 124, 127, 131,
 137–139, 143n, 146, 151–159, 162,
 164n, 172, 174, 178, 180–182
 Russia Petroleum 65
 rychle rostoucí trhy 24, 28, 30, 44, 57n,
 77n, 71, 78n, 89, 123, 125, 150, 152,
 156, 159, 173

 Sadat, Anvar 95
 Sachalin 65
 Samsung 24, 68
 Sanabil al Saudia 89
 Sarkozy, Nicolas 47, 147, 164
 Saúd, Abdalláh ibn Abd al-Azíz 88, 164
 Saudi Arabia Investment Authority 89
 Saudi Arabia Monetary Agency 89
 Saudi Aramco 77
 Saudi Basic Industries Corporation 88
 Saúdská Arábie 10, 14, 45, 49n, 75–77,
 83–89, 93, 164
 Severní Korea 15, 17, 160, 170
 Severoamerická dohoda o volném obchodu
 (NAFTA) 116
 Sečín, Igor 104
 Sečuán 132, 134
 Serra, José 119
 Shell 58, 65
 Schumpeter, Joseph 161
 Singapore Government Investment Corpo-
 ration (GIC) 71, 88
 Singh, Manmohan 164
 Sinopec (China Petroleum and Chemical
 Corporation) 26, 127n
 Skandinávie 53
 Smith, Adam 31–33, 38, 41n
 Smoot-Hawleyův celní zákon 145n
 Sonatrach 61, 97n
 Sony 24, 52, 93
 Sourcefire 176
 Sovereign Wealth Fund 70, 75
 Sovětský svaz 11–13, 25, 35n, 64, 77,
 97, 99, 102, 108, 124, 137n, 140, 151,
 157, 165, 181
 Spojené arabské emiráty 70, 73, 76, 85,
 90–94, 156, 175n

- Spojené státy americké (USA) 11, 13, 19, 23, 25, 29n, 33, 42, 48–52, 57, 60, 62, 64n, 68, 70, 73, 75–80, 83, 88, 114, 116, 122, 125, 128–140, 147, 149–152, 155n, 159, 164–181
- spotřebitelská suverenita 141
- Stalin, Josef 22, 35n
- State Grid Corporation 67
- státní podniky 25, 29, 54, 59, 65–67, 70, 84, 88, 97–100, 110, 113, 117, 120, 123, 125, 127n, 131, 133, 135, 144, 148, 154, 166
- StatoilHydro 57, 61
- Státní rada (vláda, Čína) 94, 129, 136
- Státní ropná společnost (CNPC) 56–67, 77, 83, 93n, 96, 104, 115, 121, 126–128, 152, 157, 163, 168
- Státní ropná a plynárenská společnost 56n, 100, 121
- Státní rozvojová banka 104, 118n
- Státní správa devizových rezerv (SAFE) 74, 129
- Státní výbor pro rozvoj a reformu 126
- Stephens, Philip 181
- stínové bankovníctví 50
- Stoneová, Sharon 133
- Strzalkovsky, Vladimír 104
- Středisko mezinárodní arbitráže 94
- studená válka 137, 139n, 144, 151, 154, 156, 179, 181
- Súdán 62, 80, 128, 165
- Suharto 120
- Sultán, korunní princ 86
- Sumitomo 68
- surovinový nacionalismus 64n, 77, 157
- suverénní fondy 12, 70–80, 89, 92n, 119, 121, 129, 154–156, 175
- Světová banka 19, 49, 56, 147, 151, 163, 166
- Světové ekonomické fórum 165
- Světová obchodní organizace 25, 43, 86n, 125, 146n, 178
- světová válka druhá 33, 35, 37, 52n, 57, 77, 81, 146, 151, 165, 171, 176
- Španělsko 21, 40, 127
- Švédsko 40, 53, 147
- Švýcarsko 172
- TARP (Troubled Asset Relief Program – záchraný balíček na pomoc americké ekonomice) 10, 177
- Tata Group 69
- Taiwan Semiconductors 24
- Temasek 73, 76
- Teng Siao-pching 11, 122, 125, 128, 130
- teroristické útoky z 11. 9. 2001 21, 26, 86, 88, 154, 175n
- terorismus 20n, 26, 88, 137, 144, 175n
- Thajsko 16, 71
- Thatcherová, Margaret 27, 35, 117
- Tchaj-wan 19, 24, 129, 138, 144
- Tibet 19, 133
- Tichomořská společnost (South Sea Company) 32
- Total 65, 74
- Toyota 68
- Trockij, Lev 35n
- Tulejev, Aman 107
- tulipánové šílenství 181
- Tunisko 128
- Turecko 16, 25, 28, 49, 78, 164, 172n
- Twitter 19
- Tymošenková, Julia 100n
- Ťiang Ce-min 124n
- Ťien-Lung Group 133
- Ťi-lin 133
- Újahjá, Ahmad 99
- Ukrajina 55, 63, 84, 99–102, 155, Ukrajinská Strana regionů 101
- Union Carbide 22
- Uzbekistán 121
- Varšavská smlouva 11, 137
- Velká Británie 28, 33, 40–42, 79, 114, 138, 147, 151, 164
- Velká hospodářská krize 42, 145, 160, 171
- velký firewall 19, 133
- Venezuela 15, 22, 55, 58–60, 62, 64, 83, 87, 115, 117, 138
- Vietnam 15, 71, 120
- vládní investiční společnost 88
- vládní penzijní fond 72
- Všeobecná dohoda o clech a obchodu (GATT) 25, 146

Výbor pro zahraniční investice
ve Spojených státech (CFIUS) 174
Východosibiřská plynárenská společnost
65
vzájemně zaručené ekonomické zničení
181n

Walmart 24, 73
Washington Mutual 74
Webb, Jim 137
Welch, Jack 141n
Wen T'ia-pao 74, 122, 126, 132, 165
Westinghouse 176
Will, George 183

Zakaria, Fareed 122, 126
zákony o duševním vlastnictví 178
zdanění 36, 48, 59, 61
zemědělské dotace 172n
Zimbabwe 128
zóna volného obchodu 20, 94
Zubkov, Viktor 104, 143
Zuma, Jacob 114

EDICE MODERNÍ DĚJINY

IAN BREMMER

Konec volného trhu

Z anglického originálu *The End of the Free Market*,
vydaného nakladatelstvím Portfolio,
Penguin Group (USA) Inc. roku 2010,
přeložila Eva Křístková

Obálku a grafickou úpravu navrhl Vladimír Verner

Vydalo nakladatelství Vyšehrad, spol. s r. o.,
roku 2014 jako svou 1267. publikaci

Odpovědný redaktor Martin Žemla

Vydání první. AA 12,74. Stran 208

Vytiskla Tiskárna a vydavatelství 999, s. r. o.

Doporučená cena 258 Kč

Nakladatelství Vyšehrad, spol. s r. o.,

Praha 3, Víta Nejedlého 15

e-mail: info@ivysehrad.cz

www.ivysehrad.cz

ISBN 978-80-7429-172-2